

Date: 3rd April-2026

**SURXONDARYODA MAKTABDAN TASHQARI MA'NAVYIY-MAFKURAVIY
ISHLARNING (PIONER, KOMSOMOL, "VATAN HIMOYACHILARI"
TO'GARAKLARI) TAHLILI**

Umarov Djamshed Sayitmuratovich

TerDU Jahon tarixi kafedrasida mustaqil tadqiqotchisi

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1920–1990-yillar davomida Surxondaryo viloyatida maktabdan tashqari ma'naviy-mafkuraviy tarbiya ishlarining shakllanishi va rivojlanishi tahlil qilinadi. Unda pioner, komsomol va "Vatan himoyachilari" kabi tashkilotlarning faoliyati, ularning yoshlar dunyoqarashi va ijtimoiy faolligini shakllantirishdagi o'rni ko'rsatib berilgan. Shuningdek, sovet mafkurasi ta'sirida olib borilgan tarbiyaviy ishlarining ijobiy va salbiy jihatlari, milliy qadriyatlarga nisbatan cheklovlar hamda ushbu tarixiy tajribadan hozirgi davr ta'lim-tarbiyasida foydalanish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Surxondaryo, pioner, komsomol, Vatan himoyachilari, ma'naviy-mafkuraviy tarbiya, sovet davri, maktabdan tashqari ishlar, yoshlar tarbiyasi.

Kirish

O'zbekiston SSR davrida ta'lim tizimi nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki ularni sovet mafkurasi ruhida tarbiyalashning muhim vositasi sifatida qaralgan. Ayniqsa 1930–1980-yillar mobaynida maktabdan tashqari ishlar – pioner, komsomol tashkilotlari, "Vatan himoyachilari", "Yosh texniklar", "Yosh tabiatshunoslar" kabi to'garaklar orqali yosh avlodga sadoqat, jamoatchilik, sotsialistik mehnatga mehr ruhini singdirish asosiy maqsad qilib olingan.

Surxondaryo viloyati, o'zining geografik va etnik xilma-xilligi bilan, bu jarayonlarda alohida o'rin tutgan. Ayniqsa Termiz, Denov, Sherobod, Qumqo'rg'on tumanlaridagi maktablarda tashkil etilgan pioner va komsomol tashkilotlari yoshlarning siyosiy-ideologik shakllanishida muhim rol o'ynagan. Mazkur maqolada ana shu jarayonlarning mazmun-mohiyati, yo'nalishlari hamda tarixiy tahlili yoritiladi.

Asosiy qism

1. Sovet mafkurasi va maktabdan tashqari tarbiya tizimining shakllanishi

1920-yillardan boshlab O'zbekiston SSRda bolalar va o'smirlar tashkilotlari sovet mafkuraviy siyosatining tarkibiy qismi sifatida shakllandi. 1922-yilda Butunittifoq Lenin nomidagi Kommunistik yoshlar ittifoqi (VLKSM)ning mahalliy bo'linmalari tashkil etildi. 1924-yildan boshlab esa O'zbekistonda pioner tashkilotlari faoliyat yurita boshladi.

Bu tashkilotlarning bosh maqsadi yoshlarni "kommunistik ong" ruhida tarbiyalash, ularni partiya va sovet tuzumiga sodiq fuqaro sifatida shakllantirish edi. Maktabdan tashqari ishlar orqali o'quvchilarda kollektivchilik, mehnatsevarlik, xalqparvarlik, xalqaro do'stlik kabi g'oyalar singdirildi.

2. Surxondaryoda pioner tashkilotlari faoliyati

Date: 3rd April-2026

Surxondaryoda 1930-yillardan boshlab deyarli har bir maktabda pioner otryadlari tashkil etilgan. Ularning faoliyati viloyat xalq ta'limi bo'limi hamda komsomol qo'mitalari tomonidan nazorat qilingan.

Pioner tashkilotlari quyidagi yo'nalishlarda faoliyat yuritgan:

- **Ma'naviy-mafkuraviy yo'nalish:** “Lenin yo'lidan boramiz”, “Sovet vataniga sodiqmiz” kabi shiorlar ostida yig'ilishlar o'tkazilgan.
- **Vatanparvarlik tarbiyasi:** Ikkinchi jahon urushi yillarida front orqasida mehnat qilgan pionerlar faxr bilan eslab o'tilgan.
- **Jamoatchilik ishlari:** maktab kutubxonalarini tartibga solish, bog' yaratish, hasharlar o'tkazish.
- **Madaniy-ma'rifiy tadbirlar:** she'r o'qish, sahna ko'rinishlari, “pionerlar kuni” bayramlari.

1950–1970-yillarda Surxondaryo viloyatida pioner uylarining soni ortdi. Termiz shahridagi “Lenin nomidagi pionerlar uyi” viloyat miqyosida ilg'or maskanlardan biri bo'lgan.

3. Komsomol tashkilotlarining ta'lim va tarbiyadagi roli

Komsomol – maktab bitiruvchilari va yosh o'qituvchilarni birlashtiruvchi mafkuraviy-siyosiy tashkilot sifatida faoliyat yuritgan. Ular maktablarda siyosiy ma'ruzalar, “kommunistik mehnat navbatchiligi” tadbirlarini tashkil etishgan.

Surxondaryolik komsomolchilar viloyat miqyosidagi “Lenin yo'lida” shiori ostida o'tkazilgan siyosiy aksiyalarda faol qatnashgan. Ayniqsa 1960–1970-yillarda Denov va Boysun tumanlarida komsomol otryadlari o'quvchilarni paxta yig'im-terimida, qurilish ishlarida ishtirok etishga jalb etgan.

Komsomol tashkilotlari orqali:

- siyosiy-mafkuraviy targ'ibotlar olib borilgan,
- ilg'or o'qituvchilar faoliyati targ'ib qilingan,
- yoshlarning siyosiy ongi mustahkamlangan.

4. “Vatan himoyachilari” va harbiy-vatanparvarlik to'garaklari

1960-yillardan boshlab Surxondaryo viloyatida maktablarda “Vatan himoyachilari” to'garaklari faoliyat boshladi. Ularning maqsadi o'quvchilarda harbiy bilimlar, intizom, jismoniy tayyorgarlikni oshirish va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish edi.

To'garaklar doirasida quyidagi tadbirlar o'tkazilgan:

- saf o'yinlari va harbiy mashg'ulotlar,
- “Sovet armiyasining shonli yo'li” mavzusidagi suhbatlar,
- harbiy xizmatni targ'ib etuvchi devoriy gazetalar,
- faxriy harbiylar bilan uchrashuvlar.

Bu ishlar, tabiiyki, sovet mafkurasi asosida olib borilgan bo'lsa-da, yoshlarni Vatan himoyasi, jasurlik, fidoyilik ruhida tarbiyalashga xizmat qilgan.

5. Surxondaryoda maktabdan tashqari tarbiya ishlarining ijtimoiy ahamiyati

Maktabdan tashqari tarbiya ishlari Surxondaryoda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishga, jamoatchilik faoliyatini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan. Shu

Date: 3rd April-2026

bilan birga, ularning mafkuraviy yo‘nalishi sovet siyosiy tizimining ideologik qadriyatlarini singdirishga qaratilgan edi.

Bu faoliyatning natijasida:

- o‘quvchilarda kollektivchilik va mehnatsevarlik tuyg‘usi shakllandi,
- yoshlar jamiyat ishlariga faol jalb qilindi,
- lekin milliy qadriyatlar, diniy an‘analar, mustaqil fikr bildirish imkoniyatlari

cheklangan.

Xulosa

1920–1990-yillar davomida Surxondaryoda maktabdan tashqari ma‘naviy-mafkuraviy ishlar sovet mafkurasiga talablariga muvofiq shakllantirilgan bo‘lsa-da, u o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini, jamoaga hurmat va mehnatga bo‘lgan mas‘uliyatini oshirishda muhim rol o‘ynagan.

Bugungi kunda mazkur tarixiy tajriba o‘tmishning bir qismi sifatida o‘rganilishi lozim. Chunki o‘sha davrda qo‘llangan tashkiliy, madaniy va ma‘rifiy ish uslublari milliy g‘oyaga sodiq, vatanparvar yoshlarni tarbiyalash jarayonida tahlil va qayta baholash uchun muhim manba bo‘la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi fondlari (Xalq ta‘limi bo‘limi hujjatlari, 1930–1980 yy.).
2. “Lenin yo‘lida” gazetasi (Surxondaryo viloyati, 1955–1985-yillar sonlari).
3. Karimov I. A. *Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
4. Abdug‘aniyev Sh. *O‘zbekiston ta‘lim tizimi tarixidan lavhalar*. – Toshkent, 2015.
5. Xudoyberdiyeva M. *Sovet davri ta‘lim tizimi va mafkuraviy tarbiya masalalari*. – Termiz, 2019.
6. Og‘zaki manbalar: Surxondaryolik sobiq o‘qituvchilar va pioner tashkilotchilarining xotiralari.

